1.4. În încercarea de a lărgi cadrul discuției, unii cercetători moderni fac apel insistent la gîndirea iudaică genuină, precreștină. Între aceștia, KUHN, p. 50 și urm. opinează că evangheliștii, scriind în greceşte dar fiind și buni cunoscători ai tradiției iudaice, au creat (sau au ales) cuvîntul ἐπιούσιος pentru a reda o nuanță specială, ritualico-teologică a unui cuvînt aramaic, și anume, după cercetătorul citat, a termenului aramaic *l[e]yôma*. Acest cuvînt avea în aramaica teologică un sens dublu, care nu putea fi exprimat în greceşte decît prin alăturarea în context a expresiei (ἄρτος) ἐπιούσιος ´(pîinea noastră) în măsura în care ne este necesară zilnic` și a adverbului σήμερον ´pentru astăzi`. În acest caz, rugăciunea rostită zilnic, referindu-se la pîinea suficientă pentru acea zi, ar fi nu doar o rememorare reiterată a grijii părintești a lui Dumnezeu pentru credincioși, ci ea le-ar aminti permanent suplicanților că în noua eră, care a și început prin venirea lui Iisus Hristos și a cărei împlinire finală este așteptată în orice moment, a cere de la Dumnezeu hrană pentru o perioadă mai lungă ar fi lipsit de sens. În comunitățile creștine primitive din Palestina, inclusiv în cele elenizate, amintirea tradiției iudaice și a limbii aramaice era încă vie, așa încît semnificația exactă a pasajului din rugăciunea domnească a fost percepută cu ușurință. Totuși, chiar acceptînd ca justificată această explicație, percepția semantică propusă nu a lăsat nici o urmă în tradiția creștină[12].

1.5. În sfîrșit, o a cincea interpretare, fundamentată pe o atentă critică a altor ipoteze, aparține lexicologului clasicist Franz Dornseiff. Într-un articol publicat în 1956 (vezi DORNSEIFF), savantul german introduce în discuție, pe lîngă un riguros instrumentar filologic și lingvistic, o serie de distincții metodologice extrem de utile. Între acestea, mai importante sînt două. Prima se referă la necesitatea de a deosebi semnificația originară, iudaică a rugăciunii, pe de o parte, de semnificația dobîndită în tradiția creștină, pe de altă parte; cea de-a doua propune discutarea separată a formulărilor celor doi evangheliști.

Din punct de vedere pur semantico-lingvistic, în viziunea lui Dornseiff lucrurile sînt clare, gr. ἐπιούσιος însemnînd limpede ´care vine; viitor`, atribut al pîinii cerute în rugăciunea zilnică. Ambiguitatea, susține Dornseiff, este doar aparentă și derivă din ignorarea semnificației globale a întregului capitol al VI-lea din *Evanghelia* după Matei. În consecință, sintagma ἄρτος ἐπιούσιος nu poate însemna „pîinea zilnică", deoarece în versetele 19-26 Iisus îi îndeamnă pe ucenicii săi să nu strîngă averi pe pămînt ci în ceruri și să nu se îngrijească de mîncare și băutură, luînd pildă în acest sens de la păsările cerului. Expresia în discuție nu poate semnifica nici „pîinea de mîine", căci în v. 37 Iisus spune

[12] Pentru nuanțări și informații suplimentare referitoare la aceste interpretări vezi contribuțiile din HAUCK, KNACKSTEDT, FOERSTER, METZGER, NOUV. DICT. BIBL., s.v. *pain*.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

Ferdinand de Saussure am dedus, în parte, această diferență între sistem și normă. De exemplu, Ferdinand de Saussure arată că *firmamental* și *répressionnaire* sînt cuvinte franceze și că țin de sincronia limbii franceze, deși nu există în franceză; ele țin de sistemul limbii franceze, nu sînt însă realizate în norma limbii franceze și, în același timp, se înțelege, în norma unei anume limbi franceze, a acelei limbi franceze în care se spune *firmament*, exact în această formă. Eu am plecat de la distincția binecunoscută a lui Ferdinand de Saussure – cu formularea lui F. de Saussure – între l i m b ă și v o r b i r e, l a n g u e și p a r o l e, și m-am întrebat în ce măsură această distincție este o distincție reală. F. de Saussure făcea distincția nu pentru a cuprinde toată realitatea limbajului sau toată realitatea vorbirii, ci pentru a ajunge tocmai la un obiect unitar și omogen, la un sistem de opoziții, la un sistem de diferențe funcționale; și cînd vrea să arate unde găsim această limbă, spune și el că nu este o limbă așa cum o cunoaștem noi în istorie (adică o limbă ca limba franceză sau ca limba română sau ca altă limbă), ci, ca să găsim această limbă, acest sistem sincronic, acest sistem de valori, trebuie să mergem pînă la dialecte și, dacă nu e de ajuns, pînă la *patois*, adică pînă la graiuri, și dacă nici acolo nu găsim această unitate și omogenitate, trebuie să facem o anumită abstracție și să delimităm noi obiectul prin abstracție, fiindcă, zice el, nici o știință nu poate trăi fără abstracții. Deci, ceea ce îl interesa era tocmai să stabilească această limbă ca sistem de valori. În realitate nici termenul s i n c r o n i c nu e suficient, adică „în același timp" sau „starea unei limbi", fiindcă ar fi trebuit să se spună i d i o s y n c h r o n i q u e adică „sincronic", însă „în aceeași limbă înțeleasă ca un singur sistem". Saussure, după cum am arătat într-un studiu (publicat în revista „Word", în 1967), relua o idee și relua și termenii lui Gabelentz, numai că introducea această terminologie, adică s i n c r o n i c și d i a c r o n i c. Lingvistul german, Georg von der Gabelentz, în tratatul lui, *Die Sprachwissenschaft*, adică *Lingvistica* (din anul 1891), spunea că pentru a găsi acest sistem unitar trebuie să căutăm un sistem g l e i c h z e i t i g și g l e i c h s p r a c h i g, adică, cu un fel de tautologie, nu numai „în același timp" sau „simultan", ci și faptele care sînt *gleichsprachig*, „care țin de aceeași limbă, care aparțin aceluiași sistem". Ferdinand de Saussure preciza că ar trebui să spunem *idiosynchronique*, adică „într-o limbă" și s y n c h r o n i q u e, care este o traducere a lui g l e i c h z e i t i g, adică „în același timp", însă renunță apoi la termenul *idiosynchronique*, fiindcă i se pare prea lung, prea greoi (eu, glumind, spuneam că poate și din cauza jocului de cuvinte implicit, fiindcă *idiosynchronique* se poate înțelege ca „idiot sincronic", însă Saussure nu spune acest lucru), și va folosi numai *synchronique*; și mai spune că trebuie să ajungem pînă la *patois* și apoi chiar la o abstracție. Deci, își punea, într-un sens, problema de a delimita, de a găsi locul unde funcționează opozițiile lingvistice, fiindcă, evident, dacă

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

ulterior pur creștină. Receptată în sensul simbolic de „corpus Christi", expresia *panis quotidianus* a căpătat autoritate prin mesa catolică, fiind însă "decodată" de oamenii simpli în sensul de „pîinea zilnică".

Această din urmă percepție semantică va fi acceptată și de protestanți, pentru care *panis quotidianus* semnifică minimul existențial garantat de Dumnezeu. În *Catehismul cel mic*, Martin Luther oferă o explicație extinsă, într-un sens, burghez-comunitar modern, a rugăciunii: "Was heißt denn täglich Brot? Alles was zur Leibesnahrung und Notduft gehört als Essen, Trinken, Kleider, Schuh, Haus, Hof, Acker, Vieh, Geld, Gut, fromm Gemahl, fromme Kinder, fromm Gesinde, fromme und treue Oberherren, gut Regiment, gut Wetter, Friede, Gesundheit, Zucht, Ehre, gute Freunde, gute Nachbarn und desgleichen" (apud DORNSEIFF, p. 254)[13]. Prin aceasta, își încheie exegetul raționamentul, ceea ce inițial fusese o rugăciune esoterică, legată de evocarea unui loc din Pentateuh și de neînțeles pentru ne-israeliți, a devenit o idee realistă, abordabilă și inteligibilă în mod universal[14].

Să mai adăugăm totuși ca „internaționalizarea" în spirit burghez-modern a semnificației „pîinea zilnică" privește un nivel comun și general al vieții creștine, ea nereușind să tranșeze în mod definitiv o interpretare univocă a pasajelor evanghelice în discuție, după cum se va vedea mai jos, în urma examinării comparative a cîtorva dintre cele mai importante versiuni moderne ale NT.

2. O primă remarcă impusă de compararea opțiunilor de traducere a sintagmei neotestamentare ἄρτος ἐπιούσιος în principalele versiuni europene privește inexistența unui consens interpretativ unic, chiar în cadrul uneia și aceleiași culturi și limbi naționale. Cauzele acestei situații nu trebuie căutate doar în diferențele ideologice și dogmatice între diferitele culte creștine care se exprimă în aceeași limbă, ci, deopotrivă, și în deciziile personale ale traducătorilor sau în exigențele implicite ale „orizontului de așteptare" al destinatarilor potențiali ai traducerii respective. Pe de altă parte, modificările de formulare care se pot remarca în interiorul unei tradiții textuale mai pot reflecta fie luarea în considerare a unor noi ipoteze sau clarificări lingvistico-filologice, fie o tendință explicită a grupului de utilizatori ai versiunii respective de a-și schimba percepția interpretativă a acestui important pasaj.

În linii mari, se pot distinge, dincolo de amănunte semantico-lexicale și frazeologice, două tipuri de interpretări: una, s-o numim de tip occidental, care

[13] "Ce înseamnă oare pîinea zilnică? Tot ceea ce ține de hrana și trebuințele corpului în calitate de mîncare, băutură, haine, încălțăminte, casă, gospodărie, ogor, vite, bani, avere, un soț cuvios, copii cuviincioși, slugi smerite, stăpîni cuvioși și loiali, o bună stăpînire, vreme bună, sănătate, modestie, onoare, prieteni buni, vecini buni și altele asemenea".

[14] Cf. DORNSEIFF, p. 255: "Indem man τὸ καθ' ἡμέραν *cotidianus* hineinkorrigierte, hat man das Vaterunser internationalisiert".

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

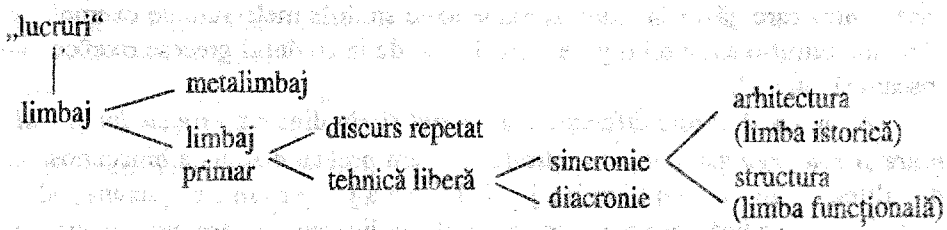
Sfîntul Augustin, acolo unde spune: *V e r b u m et verbum est et verbum significat; F l u m e n verbum est sed non significat verbum*, nu traducem, cum a tradus un traducător spaniol: *Cuvîntul e cuvînt* și încă mai puțin *rîul e cuvînt*, ci spunem, cu altă gramatică: **Cuvînt** *e cuvînt și înseamnă „cuvînt"*, **rîu** *e cuvînt, însă nu înseamnă „cuvînt"*. De ce nu întrebuințăm aicea articolul, evident, întrebuințînd altă gramatică pentru această folosire a cuvintelor? Și apoi, m-am întrebat și care sînt opozițiile pe care le putem stabili cînd spunem, de exemplu, *a trage mîța de coadă*: *Cutare trage mîța de coadă*; dacă nu trage mîța, și trage cînele, spunem atuncea *trage cînele de coadă* și înțelegem că cineva trage într-adevăr mîța de coadă și poate trage și cînele. Însă nici nu ne gîndim că ar fi vorba de asta. Sau, în ce opoziție funcționează *a tăia frunze* și *cîne*, cînd spunem că *Ion taie frunză la cîni*, de exemplu. Sau, chiar mai ușor: este prezent și pînă la ce punct este prezent semnificatul „inimă" în *cu tragere de inimă* sau care este opoziția între *scaun* și altceva (*fotoliu*, de exemplu) în *cu scaun la cap*?

Deci, punîndu-mi aceste întrebări, mi-am spus că trebuie să facem alte, diferite alte deosebiri, distincții, ca să putem ajunge la acea limbă unitară, omogenă, admițînd totuși că Saussure avea dreptate cît privește opozițiile, care funcționează în mod necesar într-un anume sistem. Se înțelege că scopul meu era altul, nu numai acela de a justifica disocierea limbii ca sistem omogen, ci de a justifica v o r b i r e a, și deci ceea ce voiam eu era să răstorn principiul însuși al lui Ferdinand de Saussure, care lua ca bază l i m b a în acest sens, l a n g u e, l i m b a c a s i s t e m și considera limba ca unitate de măsură pentru toate manifestările limbajului; eu socoteam, dimpotrivă, că trebuie să luăm v o r b i r e a ca bază și să luăm necesitățile și funcțiunile din vorbire ca bază și ca măsură pentru toate manifestările limbajului, chiar și pentru ceea ce este limba în vorbire, fără îndoială, rețeaua fundamentală, esențială a vorbirii, fiindcă vorbim totdeauna o limbă.

Deci să justificăm, pe de o parte, lingvistica strict structurală și funcțională a limbii, însă, pe de altă parte, să justificăm și lingvistica altor forme de cunoaștere lingvistică care stau la baza vorbirii și care și ele sînt determinări ale vorbirii. Altfel, nu putem nici să identificăm limba, dacă nu facem celelalte distincții și dacă ne oprim numai la opoziții care funcționează așa într-un loc și altfel, de exemplu, altundeva. Și deci am stabilit, pentru orice studiu structural sau funcțional, această serie ordonată de distincții, mai întîi în vorbire, între lucruri și limbaj, adică ceea ce în vorbire depinde de cunoașterea lucrurilor și ceea ce depinde de fapte de limbaj, și de un bagaj de cunoștințe care este

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

lingvistic, care priveşte fapte lingvistice, cum se poate vedea în schema următoare:

Şi am constatat că fapte ca cele pe care le discutam: *soarele* ca identificat, *măgarul inteligent* ca „neinteligent" şi sute şi sute de alte fapte în gramatică şi în vocabular depind de această cunoaştere a lucrurilor şi a normalităţii lucrurilor în lumea noastră; chiar şi faptul că înţelegem în mod imediat atîtea expresii numai într-un anumit fel, deşi nu se precizează altceva, ţine tot de cunoaşterea realităţii.

Dacă spun, de exemplu, *Mă spăl şi vin*, ce înţelegem? Că mă spăl, îmi spăl ceea ce-şi spală omul de obicei, în fiecare zi sau de mai multe ori pe zi: faţa, urechile, ochii, mîinile. Dacă cumva am intenţia să-mi spăl numai urechea dreaptă, atuncea spun: *Îmi spăl urechea dreaptă şi vin*. Sau: *Cutare se piaptănă*. Şi ce înţelegem? Înţelegem că-şi piaptănă părul. Dacă îşi piaptănă barba, atunci trebuie să precizăm că-şi piaptănă barba.

Ceea ce am spus s-a interpretat ca semantică prototipică, cognitivă ş.a.m.d. *; nu e vorba de asta, e vorba de normalitatea lucrurilor. Tot aşa, de ce nu spunem *o bicicletă cu roţi*, de ce nu spunem *un rîu cu apă*, însă spunem *o bicicletă cu roţile stricate, un rîu cu apă limpede* etc? Fiindcă nu exprimăm ceea ce cunoaştem ca normal în universul nostru, în lumea noastră, ci spunem numai ceea ce nu e deja dat într-un fel prin cunoaşterea lucrurilor despre care vorbim. Deci nu spunem, de exemplu, în afară de un text care descrie în anatomie corpul, nu spunem, „omul are un nas, doi ochi, o gură" ş.a.m.d.; am spune-o într-o lume – acesta este, de altfel, un procedeu al literaturii fantastice – am spune-o acolo unde aceste fapte ar fi cu totul excepţionale, adică în afara normei lucrurilor noastre. Şi atuncea, cînd se spune că: „Pe planeta Venus sau Marte găsesc locuitorii de acolo un monstru, care în loc de cioc avea o protuberanţă membranoasă şi avea numai doi ochi şi numai două braţe şi sub această protuberanţă membranoasă avea o deschidere foarte ciudată pe care o mişca, părînd că vrea să vorbească, însă nu ştia deloc marţiana", înţelegem că acest monstru era pur şi simplu un om, dar ni se prezintă ca fantastic ceea ce aici este normalitatea lucrurilor.

* Vezi, mai departe, *Semantica cognitivă şi semantica structurală*, p. 83–89.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

necesar` a gr. ἐπιούσιος, rămîn totuşi în orizontul interpretativ de tip occidental, realist şi ne-speculativ: *unser nötiges Brot gib uns heute/unser nötiges Brot gib uns täglich* (ELBERFELD, PERLBIBEL); *gibs uns heute unser tägliches Brot/gib uns täglich unser nötiges Brot* (SCHLACHTER). În notele explicative ale ediţiei PERLBIBEL, sub Mat. 6:11 sînt indicate şi alte opţiuni posibile (*tägliches Brot, oder: unser Brot für [od. bis] morgen*), fapt care indică dificultatea identificării unei soluţii sintetice mulţumitoare.

2.4. Conform versiunilor franceze, ca şi a celor italiană şi spaniolă pe care le-am consultat, opţiunea pentru ´cotidian` pare unică, unitară şi definitivă în aceste culturi: *Donne-nous aujourd'hui notre pain quotidien/ Donne-nous chaque jour notre pain quotidien* (BIBL. FR.[1], BIBL. FR.[2], BIBL. FR.[3], N.T. FR.) [15]; *Dacci oggi il nostro pane cotidiano/Dacci di giorno in giorno il nostro pane cotidiano* (N.T. ITAL.); *El pan nuestro de cada dia, danoslo hoy* (formulare identică în Mat. 6:11 şi Luc. 11:3, N.T. SPAN.).

2.5. Aceeaşi soluţie de traducere ´pîinea cotidiană` o regăsim în versiunile maghiare curente: *A mi mindennapi kenyerünket add meg nékünk ma/A mindennapi kenyerünket add meg nékünk napoként* (BIBL. MAGH.[1], BIBL. MAGH.[2]). Adj. magh. *mindennapi* este înregistrat de dicţionare cu sensurile ´de fiecare zi; de toate zilele` şi ´obişnuit, banal`. ECKHARDT, MAG., s.v. *mindennapi*, exemplifică sensul curent al acestui adjectiv chiar cu citatul evanghelic de mai sus, pe care-l traduce prin „donnez-nous aujourd'hui notre pain de chaque jour". Expresia *a mindennapi kenyér* ´pîinea de toate zilele` este frecvent utilizată în maghiară, ca şi expresiile echivalente din alte limbi constituite pe baza semnificaţiei biblice, pentru a desemna necesităţile vitale elementare ale omului.

2.6. O versiune ecumenică cehă recentă atestă că şi în spaţiul acestei culturi naţionale s-a impus percepţia de tip occidental a semnificaţiei pîinii invocate în rugăciunea domnească. În contexte uşor nuanţate ca formulare, în cele două locuri din NT apare aceeaşi expresie, *náš denní chléb* ´pîinea noastră de fiecare zi`, expresie curentă în ceha contemporană[16]: *Náš denní chléb dej nam dnes/Náš denní chléb nam davej každého dne* (BIBL. CEH.). Într-o notă la Mat. 6:11, autorii acestei ediţii menţionează şi opţiunea etimologică, echivalînd gr. ἐπιούσιος prin adj. ceh. *zítřeší* ´de mîine`, semnificaţie glosată prin sintagma *chléb budouciho věku* ´pîinea veacului viitor`; această opţiune teologică nu pare însă să fie acceptată de tradiţia cehă comună.

Opţiunea de tip occidental ´cotidian` cîştigă teren şi în spaţiul cultural bulgar care, din punct de vedere confesional, este unul din moştenitorii direcţi ai

---

[15] După DAUZAT, s.v., cea mai veche atestare a fr. *quotidien*, un împrumut al lat. *quotidianus*, datează din secolul al XIII-lea, în *Le Roman de la Rose*.

[16] Vezi Teodora Dobriţoiu-Alexandru, *Dicţionar ceh-român*, Bucureşti, 1978, s.v. *denní*.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

tradiției ortodoxe slavone (vezi infra., 3.1.1.). În ambele versete evanghelice unde apare sintagma referitoare la pîinea euharistică (Mat. 6:11 și Luc. 11:3), în locul termenului tradițional, împrumutat din slavonă, *nasušten* ´sătios, vital`, apare adj. *ežedneven* ´zilnic, cotidian`: *Daj ni dnesŭ ežednevnija hlĕbŭ/Davaj ni vsĕki deni ežednevnija ni hlĕbŭ* (BIBL. BULG.).

O altă formulare, cu valențe semantice concretizatoare, preferată și de alte versiuni occidentale moderne, englezești sau germane (vezi supra 2.2. și 2.3.), care reliefează nota semantică ´necesar` în determinarea atributelor pîinii cerute în rugăciune, se constată în opțiunea *potreban* ´necesar, trebuincios`, dintr-o ediție recentă a versiunii croate a lui Vuk Karadžic: *hleb naš potrebni daj nam danas/hleb naš potrebni daji nam svaki dan* (BIBL.CROAT.). Înlocuirea tradiționalului *nasušni* ´vital, imperios`, urmașul slavonescului *nasoⁿštinŭ* cu adj. *potrebni* ´necesar` este singura deosebire textuală între BIBL. CROAT. și BIBL. SÎRB. (cf. infra, 3.1.1.).

În împrejurările curente, rugăciunea *Tatăl nostru* conține și în limba polonă atributul ´zilnic`, concretizat în pol. *powszedni* ´de fiecare zi; obișnuit, comun`[17]: *chleba naszégo powszedniégo daj nam dzisiaj* (comunicare orală, Radoslawa Janowska).

3. Cît privește spațiul tradiției românești, se impune de la început observația că lexicalizarea expresiei ἄρτος ἐπιούσιος s-a produs anterior traducerii *Noului Testament* în limba română, prin simplul fapt că rugăciunea domnească, *Tatăl nostru*, elementară și fundamentală pentru creștinismul ecumenic, a fost adoptată, în mod detașat, probabil cu multă vreme înainte de redactarea în limba română a unor texte religioase cu un caracter mai complex.

O a doua remarcă preliminară necesară se referă la faptul că, pînă la traducerea textelor biblice ca atare, cărturarii români, ca de altfel și oamenii obișnuiți, nu aveau știință de o eventuală deosebire între textul rugăciunii așa cum apare el în Mat. 11 și cel din Luc. 3.

În sfîrșit, mai trebuie remarcat faptul că fluctuația în texte a opțiunilor, fără să evidențieze vreun sens ascendent în direcția unui consens, reflectă destul de fidel mutațiile în mentalitatea și în practicarea gesturilor curente ale credinței românilor, determinate de contactele diverse, de ordin confesional sau, mai larg, cultural.

3.1. Cele mai vechi atestări scrise ale rugăciunii *Tatăl nostru* în românește datează din secolul al XVI-lea și sînt incluse în texte cu caracter catihetic; prima pare să fie cea din *Catehismul* lui Coresi, tipărit, după opinia lui Ion Gheție[18], între aproximativ sfîrșitul anului 1559 și prima jumătate a anului 1560. Aici, în

[17] Vezi Anda Mareș, Nicolae Mareș, *Dicționar polon-român*, București, 1980, s.v.

[18] *Cîteva precizări în legătură cu datarea Catehismului lui Coresi*, în LR, XVIII, 1966, nr. 5, p. 548 – 553.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

răspunsul la întrebarea referitoare la trebuințele elementare ale bunului creștin se găsește o trimitere expresă la evangheliștii Matei și Luca, urmată de îndemnul: „Zi Ocenaș rumâneaște, să înțeleagem"; este tipărită apoi integral rugăciunea domnească. Secvența care ne interesează apare în următoarea formulare: *Pita noastră sățioasă dă-ne noao astăzi* (Coresi, *Catehism*, 8^{v}, în TEXTE, p. 104). Versetul reapare, identic pînă la amănuntele grafice, și în alte tipărituri coresiene: CORESI, EV., p. 561, CORESI, LIT., p. 36^{r} și CORESI, CAZ. 1581, p. 621[19]. În CORESI, TETR., p. 145^{v}/5 se menține opțiunea *sățios*, dar contextul este ușor modificat, adverbul *astăzi* fiind înlocuit cu expresia *în toate zilele*, mai apropiată de formularea din Luc. 11:3: *pita noastră sățioasă dă-o noao în toate zilele*.

Determinarea prin adj. *sățios* a atributului pîinii invocate în *Tatăl nostru* este cvasigenerală în versiunile românești din secolul al XVI-lea ale acestei rugăciuni. Textul citat mai sus din *Catehismul* coresian este publicat de HASDEU, CUV. D. BĂTR., II, 119, în paralel cu cel din „Omiliarul" lui Coresi (CORESI, CAZ. 1581), precum și cu alte versiuni din același secol ale rugăciunii. În textul unei versiuni redactate în grafie latină de Luca Stroici și datată de B. P. Hasdeu în 1593 (vezi și CHREST. ROM., I, 39), rugăciunea domnească prezintă versetul în cauză formulat și ortografiat astfel: *penia noastre secioase de noai astedei*. Boierul moldovean înmînase textul rugăciunii domnești în anul 1594 cărturarului polon Stanislaw Sarnícki, care o va publică în lucrarea sa *Statuta y Metryka Przywileiów Koronnych*, Cracovia, 1594. GHEȚIE-MAREȘ, p. 333 – 334, emit niște aprecieri prețioase asupra acestui text, în sensul în care ne interesează aici: versiunea înregistrată de Luca Stroici este diferită de cea coresiană și a fost alcătuită, după cum indică particularitățile fonetice dialectale, în Moldova. Ea circula în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în această provincie și a avut o anumită difuziune, cu opțiunea *pînea (cea) sățioasă*, și în secolul următor. Spre această concluzie ne conduce împrejurarea că Nicolae Milescu a transmis tocmai această versiune, cu ușoare modificări morfologice, lui Thomas Smith, capelanul bisericii anglicane din Istambul, viitor profesor de teologie la Oxford[20].

Într-o formă aproape identică regăsim acest verset și în manuscrisele măhăcene, datate de Hasdeu în anul 1619 și atribuite de el popii Grigorie din Măhaci[21]: *pînrea noastră sățioasă dă-o noao astădzi* (HASDEU, CUV. D.

[19] În *Introducerea* la CORESI, LIT., p. 26, Al. Mareș, autorul ediției, remarcă identitatea între textul rugăciunii din *Liturghier* și cel din *Întrebare creștinească (Catehismul)*.

[20] Vezi Letiția Turdeanu-Cartojan, *Une relation anglaise de Nicolae Milescu: Thomas Smith*, în „Revue des Études Roumaines", 1954, p. 144 – 152.

[21] Cercetări mai recente au evidențiat că textele din *Codicele Sturdzan* au fost scrise de copiști diferiți, unele dintre ele fiind din secolul anterior celui indicat de notația Popii Grigorie.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

opoziţiile lor, funcţiunile întrebuinţate de ei. Un exemplu din franceză: în franceză există un pronume negativ generic *quoi* care, după gramatica normativă, nu se întrebuinţează decît pentru fapte generice, stări de lucruri: *Faites ça et ça, après quoi*, adică „faceţi asta şi asta (şi) apoi/după aceasta". Însă acest *quoi* se întrebuinţa şi pentru fapte concrete şi individuale: *une table sur quoi, un livre dans quoi*; astăzi, după gramatica normativă, se spune numai: *une table sur laquelle, un livre dans lequel*. În franceza clasică se întrebuinţează aşa pînă la Chateaubriand; după Chateaubriand dispare această întrebuinţare din textele literare şi rămîne numai această întrebuinţare generică. Şi dintr-o dată îl găsim la Proust, la Sartre, la Étiemble, la tot felul de scriitori din secolul nostru, care nu se sfiesc deloc şi întrebuinţează, împotriva gramaticii normative, acest *quoi* şi pentru fapte concrete, întocmai aşa: *une table sur quoi; un lit sur quoi* ş.a.m.d.

Ce s-a întîmplat? Această utilizare n-a dispărut, în realitate, niciodată din conştiinţa acelor vorbitori care cunoşteau literatura de dinainte de Chateaubriand. Şi cine nu cunoaşte, dintre persoanele culte, această literatură? Toţi cei culţi au văzut teatru, au văzut pe Molière şi au auzit, deci, construcţii care nu se mai întrebuinţează astăzi; toţi au fost la şcoală şi la şcoală au citit aceste texte şi, deci, asemenea fapte pot reveni oricînd, în măsura în care sînt prezente, în care există această coprezenţă a diacroniei. Şi aceasta putem spune că este o diacronie a vorbitorilor, adică ceea ce vorbitorii ştiu astăzi din sincroniile de altădată.

Bine, bine, dar asta e numai pentru limbile scrise? Nu, şi pentru limbile de tradiţie orală, fiindcă şi în aceste limbi există literatura care se transmite ca literatură orală, cu tot felul de construcţii perimate, construcţii care nu se mai întrebuinţează altfel. Şi cine cunoaşte această literatură populară poate întrebuinţa oricînd fapte din aceste texte, pe care le cunoaşte şi pe care le poate reface chiar, într-o anumită măsură.

De-abia cu privire la tehnica liberă în sincronie, trebuie să facem distincţia pe care voia s-o facă Ferdinand de Saussure şi pe care o făcea cu privire numai la o dimensiune, anume între a r h i t e c t u r a s i n c r o n i c ă a l i m b i i şi s t r u c t u r a l i m b i i sau, cu privire la baza acestei distincţii, între l i m b a i s t o r i c ă, adică tehnica sincronică a limbii istorice, şi l i m b a f u n c ţ i o n a l ă.

Numim l i m b ă i s t o r i c ă limba în sensul curent al termenului, adică o limbă care s-a dezvoltat în istorie, cu o sumă de tradiţii comune, şi care se recunoaşte ca limbă de către proprii ei vorbitori şi, de obicei, şi de vorbitorii altor limbi, ceea ce se arată prin faptul că această limbă are un nume, un nume propriu, adică e denotată prin adjectiv propriu (şi adjectivele pot fi proprii: *românesc* e un adjectiv propriu); deci, limbile ca: limba r o m â n ă, limba

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

Panaitescu, Al. Piru, S. Cândea) și, în sfîrșit, un al treilea grup de savanți raportează traducerea *Catehismul coresian* la un original slavon, de redacție sudică, sîrbească, sau de redacție nordică, moravă (B. P. Hasdeu, V. A. Urechia, A. Bîrseanu, M. Gaster, Al. Procopovici, Șt. Ciobanu, D. R. Mazilu, I. Crăciun, P. Olteanu și N. Corlăteanu) [23]. Considerăm că mărturia lui Coresi însuși nu poate fi neglijată, căci în prefață se arată limpede că „nește creștini buni socotiră și scoaseră cartea den limba sîrbească pre limba rumânească (...) și scoasem sfînta Evanghelie și zeace cuvinte și Tatăl nostru și Credința apostolilor, să înțeleagă toți oamenii cine-s rumâni creștini" (Coresi, *Catehism*, p. 1[r], în TEXTE, p. 101). Apelul la un original slavon credem că trebuie acceptat dincolo de orice îndoială, în ciuda interferențelor și concesiilor dogmatice făcute credinței protestante a „sponsorilor" întreprinderii coresiene[24].

Așadar, dincolo de influențele culturale occidentale, în filieră protestantă, puternice la jumătatea secolului al XVI-lea, cea mai veche opțiune românească pentru traducerea expresiei evanghelice ἄρτος ἐπιούσιος reflectă interpretarea ´sufficiens`, adînc înrădăcinată în tradiția textuală slavonă. O vom găsi în texte românești, manuscrise sau tipărite, inclusiv în secolul al XVII-lea, la acei cărturari mai apropiați de limba și de cultura slavonă, cum este, de exemplu, Dosoftei.

Deși era posesorul unei metode de traducere comparativ-filologice care implica frecvent analiza versiunilor slavonă, greacă și latină a textelor prelucrate în românește[25], marele cărturar moldovean se menține aici, cum o face de altfel adesea, în spiritul unei tradiții textuale românești deja consolidate după modelul slavon. Iată cum apare redat versetul în cauză în tipăriturile lui Dosoftei: *pîinea noastră cea de sațiu dă-ne astădz* (DOS. LIT. 91/13, DOS. PS. SL-ROM., p. 195). Pe de altă parte, înlocuirea adj. *sățios* prin locuțiunea adjectivală *de sațiu* indică fragilitatea acestei opțiuni, care nu reușise să capete caracterul unei norme lexicale stabile din punct de vedere morfologic.

3.1.1. De altfel, modelul lexical slavon, adj. *naso^{n}štĭnŭ* ´care satură` este foarte transparent din punct de vedere semantic, el însuși fiind o creație lexicală cultă, reproducînd, prin calchiere, atît structura morfologică, cît și semnificația gr. ἐπιούσιος, după cum au constatat slaviștii care s-au ocupat cu acest cuvînt[26].

Alături de forma cea mai veche *naso^{n}štĭnŭ*, înregistrată de MIKLOSICH, s.v., în secolul al XI-lea, împreună cu verbul *nasyštati* ´satiare`, dicționarele mai înregistrează și formele: *naso^{n}štĭstvĭnŭ*, reperată în lexiconul slavon – rusesc al

[23] Pentru amănunte filologice și trimiteri bibliografice vezi Alexandra Roman-Moraru, *op. cit.*, p. 40 – 41.

[24] În GHEȚIE-MARES, p. 330 – 334, se află o foarte bună prezentare a raporturilor dintre diferitele ediții manuscrise sau tipărite ale rugăciunii *Tatăl nostru* în secolul al XVI-lea.

[25] Vezi MOLDOVANU, MISCELL, p. 420 – 425.

[26] Vezi SCHUMANN, p. 40, VASMER, III, s.v. *nasušnij*.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

lui Pavel Berînda, ed. I, Kiev, 1627, ed. a II-a, Moscova, 1849 (vezi MIKLOSICH, s.v.), și *nasuštnyi*, curentă în secolele al XVII-lea – al XIX-lea (vezi SLOVAR', tom. II, s.v.). În ultima lucrare lexicografică citată este remarcat faptul că acest cuvînt are un caracter neobișnuit, fiind utilizat exclusiv în rugăciunea domnească (*molitva gospodna*): *chlěbŭ našŭ nasuštnyi daždŭ namŭ dnesŭ* (vezi SLOVAR', ibidem). Din slavonă, termenul *naso^{n}štĭnŭ* a fost preluat ca atare în lexiconul bisericesc al limbilor rusă, ucraineană, bulgară și sîrbo-croată, cu sensul ´sățios`, deși, prin interferență textual-comparativă, a fost pus adesea în relație cu lat. *cotidianus*, atribuindu-i-se în consecință denotația generică a acestuia[27].

În versiunile moderne de tip ortodox ale *Evangheliilor*, în rusă, ucraineană și sîrbo-croată, echivalentul slavonescului *naso^{n}štĭnŭ* în aceste limbi apare în rugăciunea domnească atît în Mat. 6:11, cît și în Luc. 11:3, fapt care indică vitalitatea acestei creații lexicale: *hleb naš nasušnyj daj nam na sej den'/ hleb naš nasušnyj podavaj nam na každyi den'* (BIBL. RUS.), *hliba našogo nasušnogo dai nam sugodni/hliba nošogo nasušnogo dai nam na kožnii den'* (BIBL. UCR.), *hleb naš nasušni daj nam danas/hleb naš nasušni daj nam svaki dan* (N. T. SÎRB).

Este interesant de remarcat că percepția semantică ´sățios` a adj. slavon *naso$^{n}$štĭnŭ* pare rezultatul unei opțiuni consensuale de tip interpretativ și nu etimologic. Creatorii acestui termen, avînd în vedere gr. ἐπιούσιος, l-au descompus în prepoziția/preverb ἐπί ´pe` și adj. *οὔσιος ´care ține de ființă; esențial`, elemente pe care le-au echivalat în mod automat prin material morfematic slavon: prep. *na* ´pe; pentru` și adj. *so^{n}štĭnŭ* ´care ține de ființă`. Întreaga serie de derivate nominale și adverbiale ale verbului slavon *byti* ´a fi`, create pentru echivalarea termenilor cu semnificație ontologică din lexiconul filosofico-teologic greco-latin (*so^{n}štije* s.n. și *so^{n}štĭstvo* s.n., οὐσία, *essentia*; *so^{n}tĭstvo* s.n., φύσις, *natura*; *so^{n}štĭně* adv., ὄντως, *vere*; *sęštĭstvĭnę* adv., *essentialiter*), în care se încadrează și adj. *so^{n}štinŭ* ´essentialis`, se constituie ca paradigmă lexical-derivativă încă din cele mai vechi codice slavone (vezi MIKLOSICH, sub verbis). Semnificația originară atribuită acestei creații lexicale pare să fi fost aproximativ ´(necesar) pentru ființa (noastră omenească)`, după cum se indică într-o notă la Mat. 6:11 în BIBL. UCR.: *"grec. ἐπιούσιος – tserkovno-sloveansuke n a s u š t n y i "*. De la sensul ´(necesar) pentru ființa (omenească)` la sensul ´care satură` al adj. *naso^{n}štĭnŭ*, extinderea semantică pare să fi fost rapidă, de vreme ce acest sens este înregistrat încă din secolul al XI-lea (vezi MIKLOSICH, s.v.). În limbile slave moderne, adjectivul în cauză își definește sfera semantică între sensurile ´sățios`, ´vital, trebuincios` și ´esențial`:

[27] Vezi CIBULKA, p. 406 și urm.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

limbi istorice. Dacă considerăm dialectul ca limbă istorică, atunci nu există nici o diferență între dialect și limbă, este același lucru, substanța este exact aceeași, adică este un sistem lingvistic întreg, total. E vorba numai de *status* istoric, nu de substanță.

Cum putem numi omogeneitățile verticale, adică ceea ce este sinstratic, ceea ce nu prezintă diferențe între straturile socioculturale sau se prezintă numai într-un punct, numai într-un strat? Le numim n i v e l e de limbă, deci putem vorbi de un *nivel de limbă*. Și cum putem numi omogeneitățile din punct de vedere al diferențelor diafasice? S t i l u r i de limbă, adică putem vorbi, de exemplu, de un *stil familiar*.

Fiecare dintre aceste unități e unitară sau omogenă numai dintr-un punct de vedere: un dialect, chiar dacă l-am declarat noi unitar, e unitar numai din punct de vedere spațial, însă prezintă diferențe diastratice și diafasice; un nivel de limbă e unitar din acest punct de vedere, însă prezintă diferențe diatopice și diafasice; și un stil de limbă, stilul familiar de exemplu, prezintă diferențe diatopice și diastratice. Deci nici aici n-am găsit încă sistemul omogen, unitar, de care avem nevoie în lingvistica structurală, acel „système où tout se tient", unde fiecare lucru e raportat la celălalt. (Nu e expresia lui Ferdinand de Saussure, cum cred foarte mulți, ci a lui Antoine Meillet.)

Deci, avem nevoie de o limbă care să fie nu numai sincronică, ci care să fie și sintopică, sinstratică și sinfasică, adică o limbă unitară din aceste patru puncte de vedere, ca stare de limbă, într-un dialect, într-un nivel și într-un stil de limbă, unul singur de fiecare dată. Această limbă ideală o numim l i m b ă f u n c ț i o n a l ă și această limbă ideală este obiectul lingvisticii structurale, fiindcă oricare altă formă, chiar unitară dintr-un punct de vedere, prezintă diferențe care pot fi și sistematice. Deci, obiectul la care se gîndea Ferdinand de Saussure și pe care îl visa este această limbă funcțională, sistemul lingvistic unitar nu numai sincronic, ci sintopic, sinstratic și sinfasic, fără diferențe nici în sus și în jos, nici la dreapta și la stînga.

Deci, o limbă care nu există — se va răspunde. Nu! Această limbă este limbă funcțională, în sensul că e singura care se realizează imediat în vorbire, în fiecare punct al vorbirii. Nimeni nu vorbește toată limba istorică într-un punct al vorbirii, afară numai dacă, în acel punct, ceea ce realizează vorbitorul ține de toate varietățile limbii; altfel, realizează întotdeauna, în fiecare punct, o limbă istorică într-un dialect, adică o anumită formă regională, cu un anumit stil de limbă și un anumit nivel de limbă.

În acest sens, cînd spun în Spania: *Nadie habla español*, atuncea se miră studenții; pe urmă, le spun: *Nadie habla el español*, adică „Nimeni nu vorbește *spaniola*" ca limbă în întregime, ci fiecare vorbește totdeauna numai o formă determinată a spaniolei, mă aprobă. Și nimeni nici nu știe toată limba; nimeni

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

colaționa și compara diferite versiuni, în vederea unei traduceri românești cît mai exacte. Noua concepție este de altfel explicitată în liniile sale fundamentale în *Predoslovia către cetitori* (NTB 1648, p. IX, nenumerotată):

> „Ce numai aceasta să știți, că noi n-am socotit numai pre un izvod, ce toate cîte am putut afla, grecești și sîrbești și lătinești, carele au fost izvodite de cărtulari mari și înțelegători la carte grecească, le-am cetit și le-am socotit; ce mai vîrtos ne-am ținut de izvodul grecescu și am socotit și pre izvodul lui Eronim, carele au izvodit dintîiu din limbă grecească lătinește și am socotit și izvodul slovenescu carele-i izvodit slovenește din grecească și e tipărit în țara Moscului".

Această premiză explică indubitabil de ce în *Evangheliile* după Matei și Luca, la locurile unde este reprodusă rugăciunea domnească, traducătorii renunță la formula *pîinea noastră săținasă*, care le era, desigur, cunoscută, ca singura care apare în texte pînă atunci și care era curentă probabil în rostirea comună a rugăciunii, și optează pentru interpretarea catolico-protestantă: *pîinea noastră cea de toate zilele dă-ni-o* (Luc. 11:3: *dă-ne*) *noao astăzi* (NTB 1648). Analizînd versiunile grecească, slavonă și latinească, traducătorii de la 1648 au înclinat pentru opțiunea *quotidianus*, utilizată de Hieronymus doar în Luc. 11:3. Faptul de a fi extrapolat această soluție și în Mat. 6:11, unde Hieronymus echivalase gr. ἐπιούσιος prin *supersubstantialis* ar putea fi considerat un indiciu al acceptării tacite, de către cărturarii români a formulei generalizate în confesiunile creștine occidentale (vezi supra., 2.1. – 2.3.).

Este posibil ca, după o perioadă de „convietuire"a vechii formule „pîinea săținasă", de tradiție slavonă, cu noua formulă „pîinea cea de toate zilele", în a doua jumătate a secolului al XVII-lea cea din urmă să se fi impus inclusiv în practică orală și detașată a rugăciunii domnești, întrucît aceasta va apărea cu exclusivitate în textele tipărite. Un indiciu asupra faptului că formularea *pîinea noastră cea de toate zilele* din NTB 1648 nu apare întîmplător ci se fundamentează, pe lîngă opțiunea personală a traducătorilor, și pe o circulație orală anterioară, ne este oferit de un text din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Într-o copie manuscrisă a *Molitvenicului* coresian, executată în anul aprox. 1641 de un diac Ioan din Pocoveliște, Vladimir Drimba[31] semnalează o serie de modificări și înlocuiri operate de copist în textul coresian; între acestea, adj. *săținasă* din rugăciunea *Tatăl nostru* este înlocuit prin sintagma *de toate zilele*.

Pe de altă parte, faptul că în cea mai veche ediție românească a unei cărți cu caracter didactic elementar apare exprimarea *pîinea noastră cea den toate zilele dă-ni-o noao astăz* (BUCOAVNA 1699, p. 17) poate fi interpretat și el ca un indiciu al generalizării acestei formule, cel puțin în Ardeal. O vom regăsi, de asemenea, și în lucrări cu caracter omiletic: *pîinea noastră de toate zilele*

[31] Vladimir Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului evangheliilor" și „Molitvenicului" diaconului Coresi*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", IV, 1955, p. 545.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

(ZOBA, SICR., p. 168r), *pîinea noastră cea din toate zilele* (ANTIM, ÎNV. BIS., p. 368), adresate, prin urmare, unui public mai larg decît cercul cărturarilor.

Adoptarea formulei occidentale „pîinea cotidiană" implică adesea necesitatea explicitării conținutului doctrinar al versetului. O asemenea atitudine reperăm de pildă la Antim Ivireanul, care interpretează pentru cititorii săi, preoții cărora le era dedicată cărticica tipărită la 1710:

> "Cu această rugăciune cerem mai vîrtos de la Dumnezeu hrana cea preste fire a sufletului, carea iaste cuvîntul lui Dumnezeu, după cum la Matheiu, cap. 4 zice: «Nu numai cu pîine va trăi omul, ce cu tot cuvîntul ce iaste din rostul lui Dumnezeu»" (Ibidem).

În sintagma *hrana cea preste fire* se poate identifica cu ușurință un ecou al formulei *panis supersubstantialis* creată de Hieronymus și propusă de el în Mat. 6:11. Utilizată adesea în comentarii teologice referitoare la pîinea cumînecării, expresia *pîinea (hrana) cea preste fire* atestă persistența interpretării metafizice, euharistice, în mediile culte românești, deși formula occidentală, concretistă, fusese deja adoptată și, practic, generalizată. Cea mai clară situație în acest sens se prezintă în traducerea românească a *Mărturisirii ortodoxe* a lui Petru Movilă, efectuată și tipărită la Snagov, în 1691, de Radu Greceanu. În originalul grecesc al traducerii lui Radu Greceanu, realizat în 1642 de Meletie Sirigul și tipărit la Snagov în 1699, în pasajul în care Petru Movilă expune semnificațiile teologice ale rugăciunii domnești, este reprodusă întocmai formularea grecească neotestamentară din Mat. 6:11: (MĂRT. ORT. 1699, II, p. 19).

Autorii ediției din 1942 ai *Mărturisirii ortodoxe* indică în *Indice*, s.v. *pîine*, că în textul original, redactat de Petru Movilă în limba latină, sintagma în discuție apărea în forma *panis supersubstantialis*. Cu toate acestea, Radu Greceanu traduce versetul respectiv astfel: *pîinea noastră cea de toate zilele dă noao astăzi* (MĂRT. ORT. 1691, II, 19), supunîndu-se, probabil, și el, unei tradiții orale deja stabile. În comentariul teologic secvent reapare locuțiunea *cea peste fire* (echivalînd gr. ὑπερφύες), într-o formă identică cu cea utilizată de Antim Ivireanul; acest fapt ne permite să afirmăm că ea însăși căpătase caracterul unei norme lexicale în stilul bisericesc al epocii. Amplul comentariu însoțitor indică semnificațiile dogmatice ale pîinii invocate în rugăciune:

> „Întîi, cuprinde hrana sufletului nostru cea preste fire ce este cuvîntul lui Dumnezeu (...). A doa, cuprinde la sine celialtă mîncare a sufletului, adecăte cumenecătura trupului și a sîngelui lui Hristos (...). A treia (...), să cuprindă toate cîte sînt de treabă ca să ne păzim viața noastră în lumea aceasta, atît cîte folosesc spre hrană, cît și de celelalte, ce ne trebuiește să trăim" (MĂRT. ORT. 1691, II, 19).

Într-o nouă traducere modernă a *Mărturisirii ortodoxe*, Filaret Scriban optează în textul rugăciunii pentru formula oriental-contemplativă: *pîinea noastră cea spre ființă dă-ni-o nouă astăzi* (MĂRT. ORT. 1844, II, 19), contribuind la constituirea unei noi tradiții interpretative (vezi infra., 3.3.), dar

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

schimba o dată forma, o dată valoarea şi avem această înlănţuire, totdeauna cu acelaşi tip de formule.

Cînd afirmăm, deci, că se vorbeşte şi cu varietatea, putem spune şi: se vorbeşte nu numai cu sincronia, ci şi cu diacronia, care este un tip al varietăţii limbii.

Consecinţele distincţiei între limbă *istorică* şi limbă *funcţională* sînt:

– Întîia consecinţă: o limbă istorică este o colecţie mai mult sau mai puţin complexă de dialecte, niveluri şi stiluri de limbă, care în parte se suprapun, sînt identice, şi în parte sînt diferite, de fiecare dată.

– A doua consecinţă este că nu avem numai o singură disciplină sincronică, adică descrierea, ca să zicem aşa, sistematică, ci patru; deci, pe lîngă descrierea sistematică, avem descrierea celor trei dimensiuni de varietate: dialectologia, sociolingvistica şi stilistica limbii, care sînt discipline sincronice exact cu aceleaşi drepturi ca şi descrierea sistematică, aşa cum se vizează în descrierea sistematică, în gramatică, care poate fi făcută pentru fiecare dialect, pentru fiecare nivel şi pentru fiecare stil de limbă în parte.

– O altă consecinţă este şi aceea că: descrierea structurală se ocupă de fapte a căror formulă generală ar fi: forme diferite pentru valori diferite; pe cînd varietatea se prezintă cu formula: ori aceeaşi formă pentru valori diferite, ori forme diferite pentru aceeaşi valoare. Atunci, numai un tip de descriere, descrierea structurală, poate fi structură sincronică, poate vorbi de fapte de acest tip, pe cînd descrierea sincronică a varietăţii, în dialectologie, în sociolingvistică sau în stilistica limbii, nu poate fi structurală. Nici o astfel de disciplină nu poate stabili structuri, adică obiectul ei nu pot fi structurile. Nu poate stabili structuri acest tip de descriere.

Care este atunci disciplina care descrie structurile după această formulă? Este g r a m a t i c a. Gramatica într-un sens mai larg, adică nu numai descrierea sistemului gramatical, ci şi a sistemului fonologic şi a sistemului lexical, adică, de fiecare dată, semantica structurală a unei limbi funcţionale.

Nu poate fi structurală dialectologia; ea poate fi structurală, însă ca gramatică, nu ca dialectologie, fiindcă, dacă studiază varietatea, nu poate stabili structuri. Ceea ce poate face dialectologia sau/şi sociolingvistica este, mai întîi, să descrie unitatea prin gramatică, un dialect punctual, şi alt dialect punctual, şi al treilea dialect punctual, şi apoi să constate varietatea la nivelul sistemului. Altfel, ca dialectologie imediată, nu poate observa decît norma de realizare, niciodată sistemul. Sistemul nu poate fi descris decît în limba funcţională şi nu la nivelul varietăţii. Deci noţiunea de *dialectologie structurală* ori este o contradicţie *in objecto* (ca ştiinţă a varietăţii care se ocupă de omogeneitate), ori, dacă e o noţiune coerentă, înseamnă disciplina care studiază varietăţile pe care le-a stabilit deja gramatica, de fiecare dată, adică descrierea sistematică.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

Deci studiul întrebuințării limbii în texte implică aceste cinci lingvistici descriptive: 1) gramatica, în sensul precizat, 2) dialectologia, 3) sociolingvistica, 4) stilistica limbii și 5) studiul diacroniei, în măsura în care această diacronie este actuală, este prezentă în sincronie.

Pînă acuma, nimeni n-a realizat o descriere care să ne poată explica, într-adevăr, întrebuințarea limbii în texte și nimeni n-a reușit să descrie c e ș t i e u n s i n g u r v o r b i t o r în toate aceste sensuri, în toate aceste direcții. Fiecare descriere este deci parțială și trebuie să facem descrierea, ca pe urmă să vedem ce-a ales fiecare vorbitor din aceste posibilități aproape nesfîrșite ale limbii.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

PRINCIPII DE SINTAXĂ FUNCȚIONALĂ

Putem caracteriza s i n t a x a f u n c ț i o n a l ă ca acea sintaxă care corespunde semanticii lexicale funcționale, lexematicii, cu privire la vocabular, și fonologiei, adică foneticii funcționale, cît privește planul expresiei, și anume, nu numai ca sintaxă, ci pur și simplu, ca gramatică. Vom vedea că nu convine și nu e bine să distingem între gramatică și sintaxă și că, într-un anumit sens, tot ce este gramatical în limbă este sintaxă. Cu această precizare, putem defini sintaxa funcțională ca fiind paradigmatica semnificației gramaticale sau, dacă ni se permite să spunem *semnificat* pentru *signifié*, atunci paradigmatica semnificatului gramatical. Ceea ce înseamnă că această sintaxă funcțională stabilește structura gramaticală-semantică proprie unei limbi sau, dat fiind că tot ce ține de gramatică are un conținut pe care îl putem numi *semnificat*, stabilește s t r u c t u r a g r a m a t i c a l ă a u n e i l i m b i. Prin aceasta, gramatica sau sintaxa funcțională se opune gramaticii universale sau onomasiologice, care nu stabilește structura unei limbi, ci p o s i b i l i t ă ț i l e g r a m a t i c a l e a l e l i m b a j u l u i în general. Implicațiile acestei definiții sînt foarte numeroase și cu aceste implicații ne vom ocupa în această conferință.

Ce înseamnă s t r u c t u r a s e m n i f i c a t u l u i g r a m a t i c a l ? Înseamnă că în tot ceea ce numim conținut (tot ceea ce poate fi comunicat și interpretat) deosebim un strat pe care îl numim *semnificat*. Conținutul este tot ceea ce poate fi semnificat și se înțelege, este, să zicem așa, cu un cuvînt românesc, *înțelesul*; și în conținut deosebim – justificarea am dat-o de multe ori, în multe studii – următoarele trei straturi: conținutul pe care-l numim *desemnare* sau *denotare*, conținutul pe care-l numim *semnificat* sau *semnificație* și conținutul pe care-l numim *sens* *. Mai mult sau mai puțin, sensul cu care se

* Vezi p. 40 și urm.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

În mod similar, în CANT. DIV., 104^{v}, sintagma *a ființii cei ascunse* corespunde lat. *essentiae occultae* din textul lui Andreas Wissowatius, cărturarul olandez prelucrat de Cantemir, și este echivalată în versiunea neogreacă paralelă prin gr. τῆς ἀκαταλήπτου οὐσίας.

Cea mai veche încercare de formulare a dimensiunii ontologico-metafizice a conceptului evanghelic ἐπιούσιος am reperat-o într-o tipăritură apărută în 1642 la Cîmpulung, cu titlul *Învățături pentru toate zilele* și reeditată în 1985 de Willem van Eeden. Compilație de morală și doctrină creștină din autori greci neidentificați, această carte are ca autor pe Melhisedec, „ieromonah și egumen al monastirii cu hramul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu"[34], după toate probabilitățile grec de origine. Deși nu se poate ști cu exactitate dacă Melhisedec a făcut antologarea textelor sau a transpus doar un text preexistent în grecește, nici dacă a utilizat vreun intermediar slavon[35], considerăm că afirmațiile sale din *Predoslovie*, p. II^{v} („Iară învățăturile aceastea, eale să află scrise pre limbă grecească, carele nu le pot înțeleage toți oamenii țărîi noastre ai vremii de acum. Iară noi, ieromonah Melhisedec (...) am nevoit de le-am scos pre limbă rumânească, ca să fie de treabă și de folos nu numai celoru ce știu, ce și celora, proștii, ce nu știu'), trebuiesc luate în seamă, ca atestînd apelul la izvoare grecești, într-o epocă și într-un climat, cele ale lui Matei Basarab, în care tradiția slavonă era încă puternică [36].

Capitolul al 8-lea al opusculului reprezintă un amplu comentariu al rugăciunii *Tatăl nostru*, redactat, ca și întreaga lucrare, în cel mai comun stil bisericesc al vechii române literare; versetul care ne interesează apare, fără nici o indicație neotestamentară, în următoarea structurare: *Pîinea noastră cea ce tot iaste, dă noao astăzi* (ÎNV. 1642, p. 27^{r}).

Neobișnuita formulă *cea ce tot iaste*, ca atribut al pîinii, nu ar trebui să surprindă, dacă ne gîndim că autorul traducerii, grec prin naștere, dar și foarte bun cunoscător al tradiției literare românești, a încercat să reproducă prin transfer sfera cea mai cuprinzătoare a gr. ἐπιούσιος, care să sugereze și în textul românesc multiplele semnificații doctrinare de care el era conștient și pe care le expune în comentariul însoțitor:

> „Pîinea noastră cea ce tot iaste, să chiamă-n trei chipuri. Întîi să chiamă sfîntul daru al dumnezăiești, curate și-nfricoșatei taine (...). Iară a doua să chiamă să ne trimeață pîinea aceasta, carea ne trebuie în toate zilele, carea trăim cu dînsa noi toți. Iară

[34] Pe foaia de titlu a tipăriturii, referirile la autor sînt redactate în limba slavonă: *u srŭdnymŭ ... ieromonacha Melchisedeka igumena svętia obiteli uspenija prěsvętija bogorodica vŭ dlugomŭpoli.*

[35] Cf. Willem van Eeden, *Introduction*, 1.1. *Le texte et le livre*, în ÎNV. 1642, tomul I, p. 3-4.

[36] În aceiași ani, cumnatul voievodului Matei Basarab, enigmaticul cărturar Udriște Năsturel, traducea din latină în slavonă *Imitatio Christi* de Thomas à Kempis.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

a treia să chiamă să ne trimață pîinea cerească, adecă darul lui Dumnezeu să ne hrănească sufletește și trupește" (ÎNV. 1642, p. 27ʳ).

În același secol al XVII-lea se pot cita și cazuri în care intenția de a propune o interpretare mai nuanțată, opusă tradiției comune, este foarte evidentă. De pildă, în EVANG. GR.-ROM 1693 (operă izvorîtă din același climat cultural constituit la București în jurul mitropolitului Theodosie și al lui Antim Ivireanul, care a făcut posibilă tipărirea *Bibliei* integrale la 1688, ca și a majorității cărților de cult), cele două locuri evanghelice prezintă opțiuni interpretative diferite. Faptul că în textul grecesc paralel sînt reproduse versetele intacte ale redactării neotestamentare constituie de regulă, pentru alcătuitorii ediției, un factor de control și o invitație la exactitate. Totuși, la locul unde se citează *Evanghelia* după Matei, expresia grecească τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον este echivalată prin formula, probabil generalizată, *pîinea noastră cea de toate zilele* (EVANG. GR.-ROM. 1693, p. 209, zac. 16). În schimb, la zac. 55, în reproducerea versiunii din Luca a rugăciunii, versetul în cauză are următoarea redactare: *Pîinea noastră de înființare dă-ni-o noao în toate zilele* (EVANG. GR.-ROM 1693, p. 143). Evident, locuțiunea adjectivală *cea de înființare* trimite aici la notele semantice ´ființă; esență` ale gr. ἐπιούσιος dar sugerează, în același timp, și valorile simbolice multiple ale pîinii euharistice. La această soluționare a condus probabil o analiză semantică implicită, dar se poate presupune și acțiunea unor factori contextuali: traducînd expresia adverbială grecească το καθ' ἡμέραν prin sintagma *în toate zilele*, traducătorul a fost nevoit să identifice o altă soluție expresivă pentru gr. ἐπιούσιος, apelînd la relația etimologică οὐσία/*ființă*.

Dacă facem abstracție de unele tentative care se îndepărtează de structura lexical-etimologică a corespondentului grecesc, precum *pîinea noastră cea de pururea dă-ne noauă în toate zile* (EVANG. 1746, Luc. 11:3), se poate observa că, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, pare să fi realizat în mediile eclesiastice oficiale ale Bisericii Otodoxe Române un consens tacit în direcția acceptării și impunerii interpretării de tip teologal-metafizic a sintagmei neotestamentare ἄρτος ἐπιούσιος. Textele tipărite în această perioadă sub egida Bisericii, atunci cînd reproduc rugăciunea domnească, propun în genere formula *pîinea noastră cea spre ființă*, cu toate că în practicarea cultului, inclusiv în biserici, continuă să se rostească, cel mai adesea, *pîinea noastră cea de toate zilele*.

Menită să sugereze importanța supremă a pîinii euharistice pentru viața spirituală și pentru mîntuirea bunului creștin, dar și delimitarea doctrinară de interpretarea de tip occidental și încadrarea în tradiția contemplativă orientală, formula *pîinea cea spre ființă* pare să aibă deja un suport tradițional în primele decenii ale secolului trecut, căci o reperăm într-un Molitvenic tipărit la Iași în

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

1834: *pîinea noastră cea spre fiinţă dă-ni-o noao astăzi* (EVHOLOGHIU 1834, p. 2), ca şi într-o nouă versiune românească pe care Filaret Scriban a dat-o *Mărturisirii ortodoxe* a lui Petru Movilă (vezi MĂRT. ORT. 1844, II, 19, cf. supra., 3.2).

Această opţiune pătrunde şi în ediţiile ortodoxe ale Sfintei Scripturi, ca şi în cele care se încadrează în această tradiţie. Forma „standard", rostită din ce în ce mai frecvent şi în ritualul liturgic ortodox actual, pare să fie cea înregistrată în ediţia filologică RADU-GAL., unde versetele biblice Mat.6:11 şi Luc. 11:3 apar în următoarea formulare: *Pîinea noastră cea spre fiinţă dă-ne-o nouă astăzi/Pîinea noastră cea spre fiinţă dă-ne-o nouă în fiecare zi*. Ediţiile sinodale contemporane reproduc, la locurile respective, întocmai acest text (vezi BIBLIA 1968, N. T. PS., BIBLIA 1990).

Cu toate eforturile unora dintre autorităţile bisericeşti şi ale mediilor ecleziastice cultivate de a impune opţiunea *pîinea noastră cea spre fiinţă*, formula de inspiraţie occidentală *pîinea noastră cea de toate zilele* continuă să aibă o circulaţie paralelă, ca o manifestare a unui ecumenism involuntar şi popular, întemeiat pe o stereotipie de limbaj şi pe inerţia mentalităţilor. De aceea nu surprind nici ezitările unor teologi ortodocşi care înclină să confere legitimitate ambelor versiuni, cum o face, de exemplu, Ioan Mircea, DICŢ. N. T., p. 381, s.v. *pîine*: „... în sens propriu, pîinea este hrana de temelie a vieţii, pe care ne-o dă Dumnezeu, cînd îl rugăm să ne dea «Pîinea noastră cea spre fiinţă» (Matei, 6, 11) sau «cea de fiecare zi» (Luca, 11, 3)".

Avantajul expresiv al formulei *pîinea cea spre fiinţă*, în măsura în care se va generaliza şi va fi adoptată de mentalitatea colectivă concretizată în stereotipii frazeologice, ar putea fi consolidat, în mod paradoxal, de ambiguitate sa, datorată actualizării simultane a tuturor semnificaţiilor termenului *fiinţă*. Cel care ascultă sau rosteşte rugăciunea domnească poate percepe o trimitere simbolică la substanţa divină prezentă în taina cuminecării prin pîinea euharistică (sensul ´esenţă, substanţă` al subst. *fiinţă*), dar şi o desemnare implicită a hranei zilnice, necesare suportului material al existenţei (sensul ´existenţă omenească`) al aceluiaşi cuvînt.

SIGLE ŞI BIBLIOGRAFIE

ANDRIESCU = Alexandru Andriescu, *Locul Bibliei de la Bucureşti în istoria culturii, literaturii şi limbii române literare*, în *Documenta linguae Daco-romanorum, Biblia 1688*, Paris I, *Genesis*, Iaşi, 1988, p. 7 – 45.

ANTIM, ÎNV. BIS. = Antim Ivireanul, *Învăţătură bisericească la cele mai trebuincioase şi mai de folos pentru învăţătura preoţilor*, Tîrgovişte, 1710, în Antim Ivireanul, *Opere*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Minerva, Bucureşti, 1972, p. 365 – 383.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

Iar gramatica pătrunde în lexic prin ceea ce numim formarea cuvintelor. Formarea cuvintelor exprimă funcțiuni gramaticale sau, mai bine zis, paragramaticale, ca cele din gramatică, pe care însă nu le avem exprimate ca atare în gramatică. De exemplu, un nume colectiv, să zicem *făget* sau *brădet*, exprimă o pluralizare și în același timp individualizarea pluralizatului, deci „un grup de fagi" sau „de brazi" ca unitate; deci o valoare paragramaticală. Există cuvinte care au numai semnificație categorială și n-au semnificație lexicală, care sînt substantive, adjective, chiar și verbe și adverbe, și care nu au nici o substanță anume sau o substanță-generică, neidentificabilă în afara unei situații concrete. Aceste cuvinte sînt pronumele care nu sînt o parte a vorbirii opusă substantivelor, adjectivelor ș.a.m.d., fiindcă sînt ele însele substantive, adjective ș.a.m.d. Deci, *acesta* sau *acela* sînt forme de substantiv, însă fără substanța pe care trebuie să o identificăm într-o situație determinată. Dacă auzim în odaia de alături că cineva spune *negru* sau *alb*, știm despre ce tip de realitate este vorba; dacă auzim că spune *acesta*, nu știm care este tipul de realitate, știm numai că e vorba de ceva care se află în acest context și nu prea departe, la o anumită distanță de vorbitor. Și tot astfel, spuneam, există adjective: *acest om*, de exemplu; există adverbe care sînt pronume, de exemplu, *așa* (nu putem ști cum e *așa*, dacă nu vedem sau dacă nu ni s-a spus); există, pînă la un anumit punct, și verbe care sînt *pro*-verbe, exemplul cel mai clar și singurul cu adevărat *pro*-verb este verbul englezesc *to do* în frazele negative și interogative, unde înseamnă numai o verbalitate, fără precizarea acestei verbalități; deci e într-adevăr un pronume verbal. În limbile noastre, *a face* poate fi uneori *pro*-verb, însă nu poate înlocui orice alt verb. Există și *pro*-nume proprii, ca de exemplu în spaniolă *fulano, sutano, mengano* sau, în limba română, *cutare: Vine cutare și spune.*

După semnificatul categorial avem un semnificat pe care îl putem numi semnificat instrumental, care este semnificatul instrumentelor gramaticale, acela care introduce o formă într-o categorie gramaticală, care-i dă o funcțiune gramaticală; de exemplu, semnificatul lui *-uri* în *mal-uri*, sau semnificatul lui *-l* în *omu-l*, sau acela al lui *lui* în *lui Ion.*

Prin semnificatul instrumental și combinarea lui cu un semnificat lexical și categorial sau numai categorial se naște semnificatul structural sau sintactic sau gramatical propriu-zis. Deci, *-uri* nu este plural, ci este pluralizator, pluralizează; *-l* nu este actual, ci este actualizator, iar această combinație (*mal-uri*) este un plural; acest fapt în întregime este un *actual*, opus unui *virtual*. De aceea spuneam la început că nu există diferență între gramatică și sintaxă, dacă prin sintaxă se înțelege combinarea formelor pentru a exprima un semnificat gramatical, fiindcă nu există un semnificat gramatical al formelor elementare, există numai pentru sintagme; pentru combinații îl avem printr-o

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

grecesc de Maria Marinescu-Himu, Editura Academiei, București, 1974.

CATEH. ORT.[1] = *Catehismul creștinului ortodox*, de Irineu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei (ediție nouă), Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1990.

CATEH. ORT.[2] = *Catehism creștin ortodox*, tipărit cu binecuvîntarea preasfințitului părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.

CHANTRAINE = *Pierre Chantraine, Dictionnaire étimologique de la langue grecque. Histoire des mots* (nouveau tirage), Paris, 1983.

CHREST. ROM. = Moses Gaster, *Chrestomație română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI – XIX), dialectale și populare*, (...), I, 1891.

CIBULKA = Josef Cibulka, ἐπιούσιος – *nasǫ̑štǔnnyi* – *quotidianus* – *vezdejši*, în „Slavia", 25 (1956), p. 406 și urm.

CÂNDEA = Virgil Cândea, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în vol. Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Dacia, Cluj, 1979, p. 79 – 224.

CORESI, CAZ. 1581 = *Coresi, Carte cu învățătură, 1581*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I, Textul, București, 1914.

CORESI, EV. = *Coresi, Evangheliar*, în DLR.

CORESI, LIT. = *Coresi, Liturghier*, text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969.

CORESI, TETR. = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov, 1560 – 1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești*, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, 1963.

CORN. = *Biblia sau Sfînta Scriptură Vechiului și Noului Testament* [traducere de Dumitru Cornilescu], s.a.

CORN.1989 = *Biblia sau Sfînta Scriptură, Vechiul și Noul Testament*, [Societatea Biblică Britanică], 1989.

DAUZAT = Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*[4], 1938.

DICȚ. N. T. = Ioan Mircea, *Dicționar al Noului Testament*, București, 1984.

DLR = *Dicționarul limbii române* (serie nouă), Editura Academiei, București, 1965 și urm. [au apărut fascicolele corespunzătoare literelor M, N, O, P, R, S, Ș, T].

DORNSEIFF = Franz Dornseiff, ἐπιούσιος *im Vaterunser*, în vol. Franz Dornseiff, *Sprache und Sprechender*, hrsg. von Jürgen Werner, Leipzig, 1964, p. 189 – 255 [articolul apărut inițial în "Glotta", 35 (1956), p. 145 – 149].

DOS. LIT. = Dosoftei, *Dumnedzăiasca Liturghie*, Iași, 1679, ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1980.

DOS. PAR. = Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683.

DOS. PS. SL.-ROM. = Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles* (...), Iași, 1680.

DOUAY = *The Holy Bible, Douay Version*, A. D. 1609, Reims 1583, Londra, 1963.

ECKHARDT, MAGH. = Eckhardt Sándor, *Magyar-francia szótár*, Budapest, 1958.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

ELBERFELD = *Die Heilige Schrift aus dem Grundtext übersetzt* (...), Wuppertal-Elberfeld, 1951.

ERNOUT-MEILLET = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*[4], 1985.

EVANG. 1746 = *Evanghelie*, Rîmnic, 1746.

EV. GR.-ROM. = *Sfînta și dumnedzăiasca evanghelie elinească și rumânească* (...), *îndireptînd cîrma pravoslovii preacinstitul mitropolit Theodosie*, București, 1693.

EVHOLOGHIU 1834 = *Evhologhiu sau Molitvelnic* (...), *tipărit din orînduirea Înalt preasfințitului* (...) *mitropolit Veniamin Costachi*, Iași, 1834.

FILOTEI = *Biblia sau Textamentul Vechi și Nou* (...), *tipărit* (...) *prin binecuvîntarea* (...) *iubitorului de Dumnezeu Episcop al Sfintei Episcopii Buzăul, D. D. Filoteiu*, Buzău, 1854.

FOERSTER = W. Foerster, art. ἐπιούσιος, în *Theological Dictionary of the New Testament*, II, 1965, p. 590 – 599.

GHEȚIE-MAREȘ = Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

HASDEU, CUV. D. BĂTR. = B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*[2], București, Editura Didactică și Pedagogică, tom. I, 1983, tom. II-III, 1984. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă.

HAUK = F. Hauk, *artos epiousios*, în "Zeitschrift fur die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche", 33 (1934), p. 199 și urm.

IOANIDU = G. Ioanidu, *Dicționară elino-românescŭ, tradus depe al lui Skarlat D. Vizantie*, București, 1862.

IOVAN, DICȚ. = Tiberiu Iovan, *Mic dicționar bulgar-român*, București, 1988.

ÎNV. 1642 = *Învățături preste toate zilele* (...), Cîmpulung, 1642. Édition et étude linguistique par Willem van Eeden, tom. I-II, Amsterdam, 1985.

JEREMIAS = J. Jeremias, *The Prayers of Jesus*, 1967, p. 98 – 104.

KLUGE = Friedrich Kluge, *Etymologische Wörterbuch der deutschen Sprache*[20], bearbeitet von Walter Mitzka, Berlin, 1967.

KNACKSTEDT = J. Knackstedt, *Die beiden Brotvermehrungen im Evangelium*, în "New Testament Studies", 1 (1963 – 1964), p. 309 și urm.

KUHN = K. G. Kuhn, *Achtzehngebet und Vaterunser*, în "Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament", 1 (1950), p. 35 și urm.

LIDDELL-SCOTT = H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek – English Lexicon*[1], Oxford, 1883.

LUTHER[1] = *Die Bibel oder die ganze Schrift des Alten und Neuen Testaments, nach der Uebersetzung Martin Luthers mit Apokryphen.* Revidierter Text, Stuttgart, 1953.

LUTHER[2] = *Die Bibel oder die ganze Schrift* (...), Stuttgart, 1974.

MAGNIEN-LACROIX = Victor Magnien, Maurice Lacroix, *Dictionnaire grecque-français*, Paris, 1969.

MĂRT. ORT. 1691 = *Pravoslavnica Mărturisire a săborniceștii și apostoleștii Besericii, dupre grecească* (...) *întoarsă în limba rumânească de Radul Logofăt Greceanul* (...), Buzău, 1691. Ediție de Niculae M. Popescu și Gheorghe I. Moisescu, București, 1942.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

MĂRT. ORT. 1699 = ὈΡΤΟΔΟΞΟΣ ὉΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ τῆς καθολικῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς, καὶ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΓΙΣΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ, Πίστεως, Ἐλπίδος καὶ Ἀγάπης (...) ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ (...) τοῦ Συναγώβου, ἐν ἔτει αχμθ" [1699], κατὰ μῆνα τὸν Φευρουάριον, παρὰ τοῦ ἐλάχιστου ἐν ἱερομονάχοις Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἰβρίας.

MĂRT. ORT. 1844 = *Pravoslavnica Mărturisire a apostoleştei şi catoliceştei Biserici de răsărit, alcătuită de mitropolitul Petru Movilă* (...), *tălmăcită în limba românească de arhim. Filaret Scriban*, Neamţ, 1844.

MĂRT. ORT. 1981 = *Mărturisirea de credinţă a Bisericii Ortodoxe (1642), traducere de Alexandru Elian*, Bucureşti, 1981.

METZGER = B. M. Metzger, *How many times does epiousios occur outside the Lord's Prayer?*, în vol. B. M. Metzger, *Historical and Literary Studies*, 1968, p. 64 şi urm.

MICU = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi şi a ceii noao*, Blaj, 1795.

MIKLOSICH = *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum emendatum auctum edidit Fr. Miklosich*, Vindobonae, 1862 – 1865.

MOFFAT = *A new translation of the Bible, containing the Old and New Testament* (James Moffat), London, s.a.

NITZ. = *Biblia sau Sfinta Scriptură* (...), traducere de N. Nitzulescu, s.l., 1908.

NOV. ZAV. = *Novyi zavet*, s.l., s.a. [traducere rusă a NT].

NOG.-TUR. = J. Nogueira, G. Turover, *Russko-ispanskij slovar'*, Moskva, 1967.

NT = *Novum Testamentum Graece et Latine. Textum Graecum post Eberhard Nestle et Erwin Nestle communiter ediderunt Kurt Aland, Matthew Black* (...). *Textus Latinus Novae Vulgatae Bibliorum Sacrorum Editioni debetur* (...), Stuttgart, 1990.

NTB 1688 = *Noul Testament sau Împăcarea au Legea Noauă* (...), Bălgrad, 1648. Reeditare (...) din iniţiativa şi purtarea de grijă a Prea sfinţitului Emilian, Episcop al Alba Iuliei, Alba Iulia, 1988.

N. T. ENGL.[1] = *The New Testament in modern speech*, s.l., 1913.

N. T. ENGL.[2] = *The Amplified New Testament*, s.l., 1958.

N. T. ENGL.[3] = *The New Testament* (...). *The Revised Berkeley Version*, s.l., 1977.

N. T. ENGL.[4] = *The Gospels translated into Modern English by G. B. Phillips*, s.l., s.a.

N. T. FR. = *Le Nouveau Testament. Traduction d'Ostervald, revision de 1894*, s.l., 1936.

N. T. ITAL. = *Il Nuovo Testamento. Versione riveduto sul testo originale dal Dottor Giovanni Luzzi*, s.l., 1965.

N. T. Î. T. = *Noul Testament pe înţelesul tuturor*, Living Bibles International, 1984.

N. T. ROM.-CAT. = *Noul Testament, tradus şi adnotat de pr. dr. Emil Pascal*, Editions du Dialogue, Paris, 1975.

N. T. PS. = *Noul Testament cu Psalmii* [ediţie sinodală], Bucureşti, 1972.

N. T. SÎRB. = *Novi zavet preveo Dr. Emilian M. Carnik*, Beograd, 1973.

N. T. SPAN. = *El Nuevo Testamento de nuestro senor Jesucristo y el libro de los Salmos. Antigua version de Casiodoro de Reina (1569),*

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

revisada por Cipriano de Valera (1602). Otros revisiones: 1862, 1909 y 1960. Sociedades Biblicas Unidos, 1960.

NOUV. COM. BIBL. = D. Gouthrie, J. A. Matyer, A. M. Stibbs, D. J. Wisseman, *Nouveau commentaire biblique*, Ed. Emmaus, 1984.

NOUV. DICT. BIBL. = *Nouveau dictionnaire biblique*, Ed. Emmaus, 1988.

OXF. DICT. = *The Oxford Dictionary of English Etymology*, edited by C. T. Onions, Oxford, 1966.

PERIDOU = Μ.Π. Περίδου, Λεξικόν ἑλληνικὸν καὶ ἰταλικὸν (...) ἐν Ἑρμουπόλει, 1857.

PERLBIBEL = *Die heilige Schrift aus dem Grundtext uebersetzt*, Verlag R. Brockhaus, Wuppertal, 1986.

RADU-GAL. = *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi a Noului Testament, tradusă după textele originalelor ebraice şi greceşti de preoţii profesori Vasile Radu şi Gala Galaction*, Editura Fundaţiilor Regale, Bucureşti, 1938.

SCHUMANN = N. Schumann, *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen*, în "Slawische Veröffentlichungen der Freien Universität Berlin". Bd. 16 (1958), p. 35 – 51.

SCOFIELD = *The Holy Bible, containing Old and New Testaments* (...), *edited by Rev. C. I. Scofield*, Oxford University Press, 1917.

SLOVAR' = *Slovar' cerkovno-slavjanskogo jazyka*, I-IV, Petersburg, 1867 – 1868.

STACK-BILLERBECK = H. L. Stack, P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, I, 1926, p. 420 şi urm.

ŞAGUNA = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii cei vechi şi a cei noao, tipărită (...) sub privegherea şi cu binecuvîntarea excelenţei sale Andrei Şaguna, (...), Sibiu, 1856 – 1858.*

TEXTE = Ion Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea. I-Catehismul lui Coresi, II-Pravila lui Coresi, III-Fragmentul Todorescu, IV-Glosele Bogdan, V-Prefeţe şi epiloguri*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.

THAYER = *A Greek-English Lexicon of the New Testament, being Grimm's Wilke's Clavis Novi Testamenti, translated, revised and enlarged by Joseph Henry Thayer*, D. D., 5th Edition, Michigan, 1980.

THES. GRAEC. = *Thesaurus Graecae linguae*, Paris, 1829 şi urm.

THES. LAT. = *Thesaurus lingae Latinae, editus auctoritate et consilio Academiarum Germanicarum* (...), Lipsiae, in aedibus Teubnerii, 1990.

VARVATI = Κ. Βαρβατη, Λέξικον γαλλο - ελληνικόν (...) ἐν Ἀυηναῖς, 1968.

VASMER = Mark Vasmer, *Etimologicesij slovar' russkogo jazyka*, Moskva, 1971.

VLAHOS = Λέξικον ἑλληνογαλλικόν (...) ὑπὸ Ἄγγελου Βλάχου (...), ἐν Ἀθηναῖς, 1909.

VULG. = Versiunea latinească a lui Hieronymus, în NT.

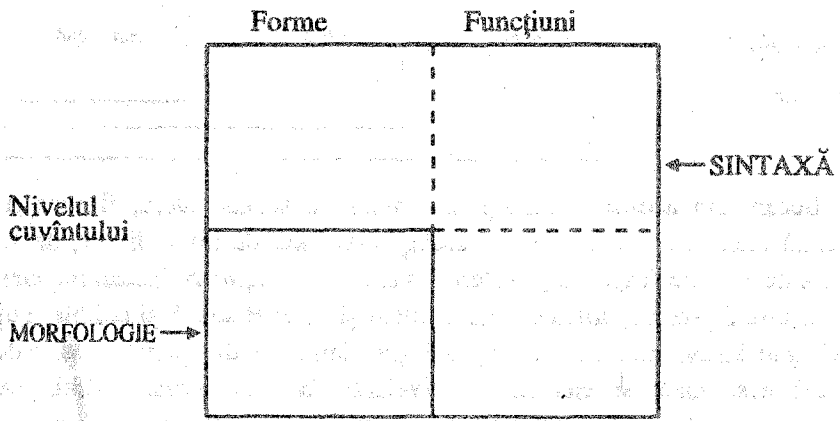
ZOBA., SICR. = Ioan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur*, Sas-Sebeş, 1683, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Minerva, Bucureşti, 1984.

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)

între *noi nu vrem* și *intenția noastră depinde de dorința cuiva*; aici apare negația cu *ne*, sau o negație obiectivă a faptelor, și atuncea se face negația cu *ut*. Sau, în limba latină, unde avem nu două tipuri de condițional, de frază condițională, ci trei, adică nu numai real și ireal, cum se spune, ci și posibil sau eventual, ceea ce permite și jocuri stilistice foarte fine în limba latină. De exemplu, într-o scrisoare a lui, Cicero prezintă pe cineva și-l recomandă unui prieten, spunîndu-i: *Magnum mihi perfeceris si dederis operam* „mi-ai face o mare plăcere dacă ți-ai da silința" ș.a.m.d. Întrebuințează acest eventual, fiindcă dacă ar întrebuința realul, ar însemna că îi impune celuilalt să facă ceva care, în realitate, depinde de voința lui; dacă ar întrebuința irealul, adică *fecisses* și *dedisses* ar însemna „eu ți-o spun, dar știu că n-ai s-o faci", cu imperfectul ar însemna că neagă această posibilitate și tocmai pentru a arăta că e ceva care depinde de celălalt întrebuințează această formă a eventualului ș.a.m.d.

Bine! Aceasta cît privește sensul însuși al sintaxei funcționale.

Acuma, să vedem cum stăm cu m o r f o l o g i a și s i n t a x a. Spuneam la început că există numai g r a m a t i c ă, care este totdeauna sintaxă din punct de vedere al conținutului. Împărțirea tradițională între morfologie și sintaxă are o justificare practică mai ales pentru limbile care se învățau, anume pentru limbile care prezentau multe funcțiuni gramaticale la nivelul cuvîntului și, deci, care aveau flexiune bogată, ca de exemplu, limba latină. În această gramatică tradițională totdeauna este așa; formele și funcțiunile pînă la nivelul cuvîntului, adică studiul formei – m o r f o l o g i e ; și studiul funcțiunii – s i n t a x ă :

De aceea învățăm, de exemplu, sintaxa cazurilor ș.a.m.d.; mai sus, dincolo de cuvînt, pentru formă și pentru funcțiune, – sintaxă. Deci, s i n t a x a este tot ceea ce e ori funcțiune ori e dincolo de nivelul cuvîntului. Evident că nu putem accepta, din punct de vedere științific, această împărțire care este numai practică, deși, în fond, o susține, într-o formă foarte puțin diferită, André

BDD-A1349 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:45 UTC)